

Dr. Urška Perenič

Književna republika Borisa Pahorja¹

I.

Sredi jeseni 2022, točneje 1. oktobra, smo na Inštitutu za kulturno zgodovino Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti začeli projekt Književna republika Borisa Pahorja (J6-4619), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Vodim ga Urška Perenič, drugi raziskovalci pri njem so Igor Grdina, Neža Zajc, Petra Testen Koren, Irena Avsenik Nabergoj in Gregor Pobežin, medtem ko je v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, ki je tudi uradno partnerska institucija pri projektu, strokovna sodelavka Barbara Jesenovc.²

Vendar to še zdaleč ni samo znanstveno podvzétje, temveč vsaj enako svojstvena izpolnitev moralne, z besedami slovenskega tržaškega pisatelja, moške obveze. Boris Pahor je za prijavo projekta vedel, saj sem ga o tem seznanila na najinem zadnjem srečanju na božično viljo 2021, in ga je približno mesec dni pred smrtjo v enem od razgovorov s sinom, ki mi je o tem pripovedoval novembra lani v Ljubljani, celo omenjal. Adrijan Pahor mi je ob isti priliki povedal, da se mu je zdelo, kako mi je njegov oče želel še nekaj sporočiti, a se ga žal ni dalo razumeti. Dotaknilo se me je. Odtlej sem se večkrat vprašala, kaj je to bilo – in predvsem, kaj vse je še ostalo neizrečenega.

In čeprav tega ne bomo nikdar izvedeli, bo mogoče o Pahorjevem življenju in delu – pa tudi o delu in življenju drugih, ki so bili z njim v takšni ali drugačni povezavi – izvedeti mnogokaj drugega in svežega, saj je za sabo pustil neprecenljivo *predpuščino* (nem. *Vorlass*), ki se ravno po zaslugi našega projekta in tako rekoč pred očmi javnosti pravkar intenzivno spreminja v *zapuščino*. Ta bo v doglednem času postala dostopna tako strokovni kot laično zainteresirani javnosti. Tisto, kar je ostalo po smrti Borisa Pahorja, so, povedano zelo na kratko, tipkopisno-rokopisne različice nekaterih njegovih dnevnikov, esejističnih, publicističnih, spominskih zapisov, umetniške proze, kjer sta najbolj neprecenljiva tipkopisa romanov *Nekropola* in *Spopad s pomladjo*, ter pisemska korespondenca, ki bo (zdaj to že vemo!) presegla našo prvotno preskromno preliminarno oceno 5000 enot.

V vsakem primeru količina, ki močno prevzame, in sicer zlasti zaradi Pahorjeve odprtosti tako v personalne kot institucionalne

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta *Književna republika Borisa Pahorja* (J6-4619), ki ga financira ARRS.

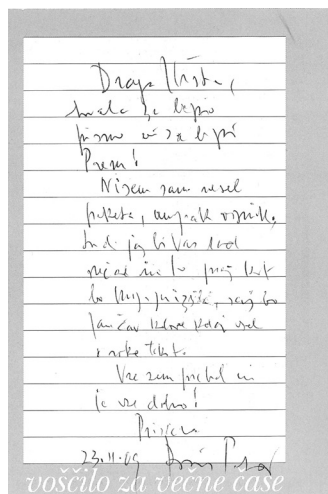
² Pri popisu gradiva so se nam januarja 2023 pridružile še tri diplomandke oz. magistrandke ljubljanske slovenistike, Tereza Bernik, Neža Kočnik in Ema Terpin.

mreže. Ob identificiranju mnogoštevilnih pisateljevih dopisnikov in dopisnic od vsepovsod in prebiranju vsebine pisem se zato pred našimi očmi v prostorčasu in medkulturnih razsežnostih riše omrežje povezav – s tržaškim Odisejem v središču. In vozlišču – razpravljanj, strinjanj, družbenozgodovinskih protislovij in sporov. Dopisi, ki jih na Pahorja naslavljajo *Drugi*, nas po eni strani vedno znova prepričujejo v njegovo brezprizivno avtoriteto, a so po drugi strani večglasni prostor kritičnega in (med)kulturnega dialoga.

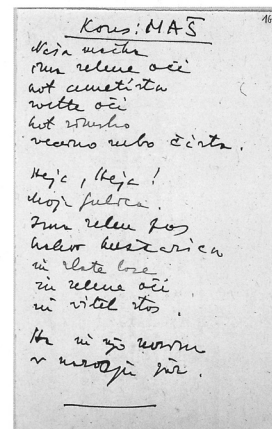
Povezave, spletene prek uradnih in zasebnih pisem, dopisnic, voščilnic in čestitk, se zgoščajo tako na literarnem polju kakor zunaj njega, v omrežju soodvisnih razmerij med kulturo, politiko, religijo, znanostjo, vzgojo in izobraževanjem, gospodarstvom, umetnostmi ter mediji. Pahorjevi dopisovalci so domači in tuji književniki oz. leposlovci (pesniki, pisatelji, dramatik, esejisti), med katerimi poleg že poznanih, Edvarda Kocbeka, Alojza Rebule, Janka Messnerja, Draga Jančarja, Claudia Magrisa ali Fulvia Tomizze, omenimo vsaj še nemškega pisca kriminalnih romanov, ki se dogajajo v mestu v zalivu, Veita Heinichena, švicarsko pisateljico in prevajalko Ilmo Rakusa, nobelovca Petra Handkeja, pomembnega slovenskega izseljenskega književnika Leva Detelo, slovenskega tržaškega pesnika, pisatelja in otroškega avtorja Marka Kravosa ter pisateljico in prevajalko, med 1966 in 1975 predsednico slovenskega PEN, Miro Mihelič. Tu sta tudi od Pahorja nekaj let mlajša in tesna prijatelj, preko katerih je v nezanemarljivi meri ohranjal stik z Matico, in sicer etnolog in etnograf Milko Matičetov ter prevajalec, slovaropisec in esejist Janez Gradišnik. Njegovi korespondenčni stiki s Pahorjem koreninijo v šestdesetih letih prejšnjega stoletja in se ne prekinajo praktično do Gradišnikove smrti leta 2009. Poleg pisem, ki sta jih Pahorju pisala Edvard Kocbek in kranjska slavistka in profesorica Marija Žagar, so Gradišnikova pisma po moji presoji eden najlepših in najdragocenejših dokumentov prijateljskega korespondiranja v širšem risu slovenske književnosti, ob katerem se bralcu dandanašnji usta vseskozi nabirajo v iskren nasmešek.

Borisu Pahorju pišejo publicisti, novinarji, prosvetni in kulturni delavci od blizu in daleč. Med njimi so: Franc Jeza, ki je svoj dom tudi našel v Trstu, Drago (Karl) Cepl iz nemškega Waiblingena, Andrej Rot iz Buenos Airesa, novinar pri pariškem *Le Monde* Jean-Luc Douin, W. Mayr v imenu nemškega tednika *Der Spiegel*, za *Frankfurter Allgemeine Zeitung* Viktor Meier, medtem ko se z Opčin oglašava Ivanka Suhadolc, ki je pisala tudi za revijo *Zaliv*, onstran meje pa Tomaž Pavšič, Alenka Puhar in Spomenka Hribar – in še več drugih.

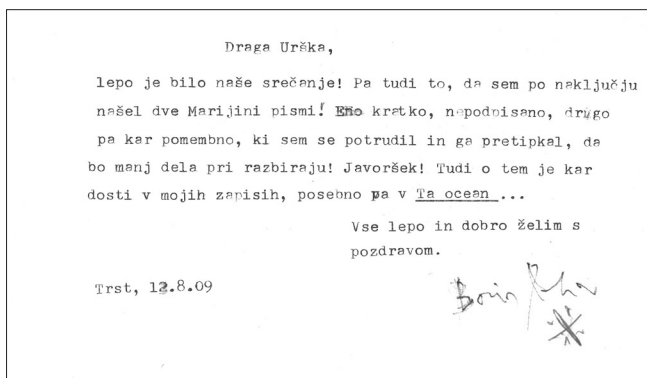
Izmed urednikov si posebno omembo zaslužijo Kristina Brenkova, Cene Vipotnik, Tone Pavček, Jože Košar, France Papež, ki je v Buenos Airesu urejal

Dopisnica Borisa Pahorja Urški Perenič; vir: zasebni arhiv avtorice

Faksimile rokopisa Kons: MAS (original hrani NUK, R III 161)

Pismo Borisa Pahorja Urški Perenič; vir: zasebni arhiv avtorice

Meddobje, in Izidor Predan, urednik *Novega Matajurja* iz Čedadada, med literarnimi kritiki pa Bojan Štih. Plejado literarnih zgodovinarjev in (univerzitetnih) profesorjev književnosti sestavljajo Lino Legiša, Joža Mahnič, ki ga je Pahor izjemno cenil, Matjaž Kmed in Jože Pogač-

nik. Slednji je pisemski stik s Pahorjem prav tako navezal v šestdesetih letih, ko je bil že nastavljen na zagrebški univerzi, od koder je bilo v hišo na Kontovelski rebri poslanih največ pisem. Izvemo, kako je nastajala antologija del sodobnih tržaških slovenskih pisateljev *Rusi most* – v kateri sta imela največjo težo Pahor in Rebula in za katero je prav Pahor Pogačniku sugeriral več drugih, mlajših avtorjev – ter s kakšnimi težavami, insinuacijami in lažnimi poročili s strani nadrejenega – za katerega izvemo, da je bil Fran Petre – se je moral v istem času na hrvaški univerzi spopadati dopisnik. Pogačnik Pahorju ndr. potoži, kako da že šest let čaka na docenturo, medtem ko so ljudje brez prave pameti dosegli profesuro. Kako poznano se to sliši še danes! Ker je pisal o Kocbeku, Zajcu in Slodnjaku, je bil povrh »obsojen« klerikalizma.

Med javnimi intelektualci omenimo Jeana-Mario Domenacha, ki skozi pisma Janeza Gradišnika Pahorju »zasije« kot nekam čudna figura. Med filozofi, teologi in psihologi pa Tineta Hribarja, Petra Kovačiča Peršina, Ivana Urbančiča, Frančka Križnika ali Alojza (Lojzeta) Bratino, ki je leta 1973 Pahorju pisal iz Rima, kjer je bil na *Collegio S. Roberto Bellarmino*, in se je z njim hotel pogovoriti o Kocbekovi filozofsko-verski tematiki.

Seznam tujih izdajateljev in založnikov sestavljajo: Harcourt Brace, Phébus, Klett-Cotta, Gallimard idr. V Trst in Dutovlje Pahorju pišejo slovenski izobraženci, znanstveniki in kulturno-prosvetni delavci z vsega sveta: ekonomist Ljubo Sirc se oglašja iz Glasgowa, zdravnik in teolog Dimitrij Bregant iz Londona, zaslužni profesor univerze Kent v ZDA in ustanovitelj Slovensko-ameriškega raziskovalnega centra v Clevelandu Edi Gobec iz Ohia, iz Švice patolog, prvi doktor medicinskih znanosti na ljubljanski medicinski fakulteti in golotočan Vlado Kresnik ter iz avstralskega Ottowaya slovenski pravnik in rodoljub Stanley Frank. Seznam narodnih delavcev skupaj z veliko drugimi imeni dopolnjujeta denimo Franc Wakounig in Dorče Sardoč, medtem ko v vrstah nežnejšega spola omenimo vsaj Zoro Piščanc, sestro duhovnika in pesnika Lada Piščanca, ki je bil s Pahorjem skupaj v semenišču in je v tridesetem letu življenje nesrečno končal, vržen v brezno pri Cerkljanskem vrhu. Seveda ne gre pozabiti niti na sodnika Franca Miklavčiča in publicista Viktorja Blažiča, med umetniki pa Ubalda Vrabca.

V sedemdeseta leta, ki se kažejo z vidika pisem kot najzanimivejša, datira pismo od Pahorja poldrugo desetletje starejšega hrvaškega politika po imenu Ante Ciliga, ki je bil eden od soustanoviteljev Komunistične partije

Jugoslavije, a je pozneje, »obogaten« z izkušnjo Stalinovih gulagov, postal vnet antikomunist. In je – kakor malone vsi naštetji – enako vneto prebiral Pahorjev *Zaliv*.

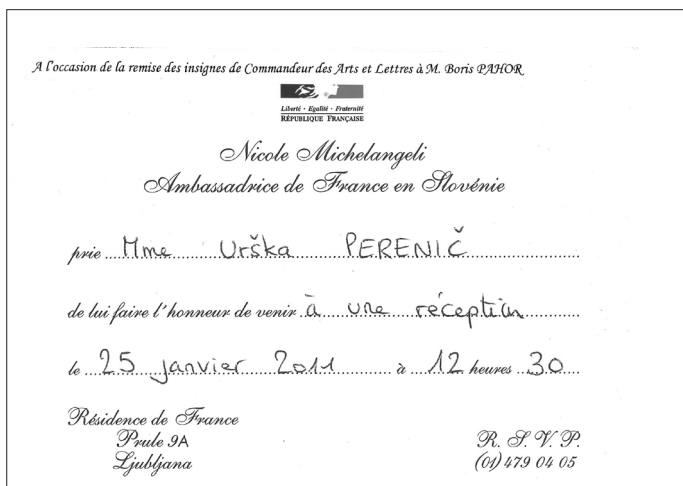
Čisto posebno skupino sestavljajo manjšinski delavci, med katerimi so André Laxague, po rodu Bask, ki je že koncem sedemdesetih let v Pahorju našel sogovornika glede problematike ogroženih, regionalnih jezikov, Anita Altherr, sicer v Trstu živeča švicarska esperantistka, ki se je zanimala za

Slovence v Italiji, pisateljica v katalonščini Antonella Salvietti, katere pismo iz leta 1978 sodi v kontekst Pahorjevega neutrudnega delovanja za manjšinske, ogrožene jezike, ter italijanski profesor Antonio Piromalli, ki je Pahorju pisal iz istih vzgibov in v istem času. Pomembna dopisnika s področja t. i. manjšinskega aktivizma sta švicarski profesor iz Züricha Guiu Sobiela-Caanitz, strokovnjak za piemontski jezik, in Tavo Burat (Gustavo Buratti), italijanski valdenški pisatelj in novinar, ki se je zavzemal za ohranitev piemontskega jezikovnega otoka ter je bil svojčas skupaj s Pahorjem v vodstvu Mednarodnega združenja za ogrožene jezike in manjšine (ALCEM). S konca sedemdesetih in z začetka osemdesetih let sta izjemno zanimivi pismi dona Bruna *alias* Bruna Nicolinija, ustanovitelja društva *Opera Nomadi* v Rimu za Rome in Sinte, v katerem se dopisnik naklonjeno odziva na Pahorjevo objavo v *Corriere della Sera* na temo slovenske manjšine v Italiji.

Nič manj obsežen ni seznam kulturno-literarnih in državnih ustanov, na katerem so se znašli: Društvo slovenskih pisateljev, Slovenski center PEN, občinske in pokrajinske knjižnice, domača in tuja ministrstva, fakultete, univerze in akademije, združenja, fundacije (npr. Heinrich Böll Stiftung, Literaturhaus Frankfurt/München/Dunaj), centri in knjižnice, kot npr. Centre Culturel Saint-Nicolas, kulturni laboratorij pri CNES, kar je francoska vesoljska agencija, Francoska nacionalna knjižnica, Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana – in navsezadnje najstarejša slovenska založba Mohorjeva družba – ter mnogi drugi.

Med njimi mnogoštevilni »preprosti« bralci in bralke. Najprej slovenski, ki berejo Pahorjev *Zaliv* in njegovo prozo – nekoliko z besedami Frana Levstika – »v domači besedi, v domačih mislih, na podlagi domačega življenja« spisano, ob čemer kot Slovenci vidijo Slovenca v knjigi, kakor bi videli svoj obraz v ogledalu. In tuji – francoski, italijanski, angleški, nemški, srbo-hrvaški idr. – bralci, ki potrjujejo pisateljevo živo navzočnost od 60. – in ne šele 90. – let 20. stoletja v evropskih in planetarnih koordinatah.

Se nadaljuje ...

Povabilo Borisa Pahorja Urški Perenič; vir: zasebni arhiv avtorice